

Kołodziejczyk, Arkadiusz

"Mazowieckie miasteczka na przestrzeni wieków. Wybrane zagadnienia rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego", pod red. Andrzeja Stawarza, Warszawa 1999 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 12, 272-275

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zajmując się procesami aktotwórczymi w kancelarii miejskiej Włodzimierz Bagiński wykazał się wielką wiedzą dotyczącą spuścizny aktowej Piaseczna oraz skrupulatnością i pasją badawczą. Tekst opracowania wzbogacają schematy i tabele. Dotyczą obiegu pism w poszczególnych okresach, wykazu urzędników, wykazów akt i pism. W aneksie umieszczono wykaz aktotwórców, których pisma wpływały do kancelarii miejskiej.

Choć praca zawiera wiele szczegółów dotyczących władz miasta to jednak pozostaje anonimowa. Nie pada tu żadne nazwisko osób sprawujących władzę w mieście, a przecież od urzędników, ich przygotowania i osobowości zależało funkcjonowanie kancelarii. To ludzie tworzyli akta. Wystarczyło umieścić imienny wykaz burmistrzów, co wzbogaciło by pracę.

Włodzimierz Bagiński reprezentuje nowy kierunek badań archiwalnych nad kancelarią miejską na Mazowszu. Należy zachęcać autora do dalszych badań nad innymi miastami mazowieckimi. Mam tu na myśli akta miasta Płocka, Łęczycy czy Kutna. Takie prace cząstkowe przyczynić się mogą do napisania opracowania syntetycznego.

Anna Stogowska

***Mazowieckie miasteczka na przestrzeni wieków.
Wybrane zagadnienia rozwoju gospodarczego,
społecznego i kulturowego, pod red. Andrzeja Stawarza,
Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych
im. Stanisława Herbsta, Warszawa 1999, ss. 214***

„Mazowsze jest krainą szczególną. Wyróżnia się spośród innych polskich ziem nie tylko krajobrazem, charakterystycznym folklorem, odmiennością języka, lecz także strukturą społeczną, innym typem osadnictwa. Liczebność szlachty zagrodowej wpłynęła na charakter ludzi, na ich dumę i poczucie własnej wartości. Tradycja wolnych Kurpiów kształtuje poczucie odpowiedzialności za swoją ziemię” — napisał we wstępie do recenzowanej pracy znakomity badacz dziejów średniowiecza Henryk Samsonowicz. Podpisując się pod tą opinią wypada tylko przypomnieć, iż cechą wyróżniającą regionu jest także jego przebogata historia i — od 1596 roku — stołeczność Warszawy, usytuowanie w centrum Rzeczypospolitej i obecnej Polski, wielka rola mazowieckich miast i miasteczek w procesie dziejowym, poważne znaczenie, nie tylko gospodarcze, „królowej polskich rzek” — Wisły.

Mazowieckie miasteczka na przestrzeni wieków stanowią pokłosie konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 6-7 XII 1999 r. przez Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta (MOBN) i Muzeum Niepodległości w Warszawie. Patronowali tej — należy to już na wstępie podkreślić — ze wszelkich miar udanej imprezie, przewodniczący Sejmiku Województwa Mazowieckiego Włodzimierz Nieporęt i marszałek Województwa Mazowieckiego — Zbigniew Kuźmiuk.

Mimo wielkiej przeszłości historycznej i ogromnej roli jaką Mazowsze odegrało w dziejach Polski, historiografia tego regionu budzi poważny niedosyt. Nadal brakuje

całościowej syntezy Mazowsza, gdyż opracowanie pod redakcją Aleksandra Gieysztorą i Henryka Samsonowicza obejmuje tylko okres do końca panowania książąt, tj. do 1526 r.¹ Nie wypełniają tej luki monografia Ireny Gieysztorowej, Andrzeja Zahorskiego i Juliusza Łukasiewicza², czy przykładowo Aleksandra Kociszewskiego³, imponujące erudycją wydawnictwo źródłowe *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku* w opracowaniu Janusza Szczepańskiego⁴, albo 11 opublikowanych już tomów „Rocznika Mazowieckiego”, zawierającego szereg fundamentalnych opracowań i prac źródłowych dotyczących tematyki mazowiecko-podlaskiej.

H. Samsonowicz do szczególnych cech Mazowsza zaliczył także „sieć miejską o bardzo starej metryce, wyróżniającą się — poza Warszawą — czytelnym podziałem na trzy kategorie”: 1. stolice subregionów w dawnej Rzeczypospolitej, a do 1999 r. miasta wojewódzkie — Płock, Ciechanów, Łomża, Ostrołęka — niegdyś jeszcze Rawa Mazowiecka; 2. miasta powiatowe, stanowiące punkty centralne lokalnych i ponadlokalnych rynków — Zakroczym, Wyszogród, Pułtusk, Nasielsk, Płońsk, Drobin, Sierpc (okresowo także Warszawa i Płock); 3. miasteczka — stolice gmin i siedziby parafii, z których wiele utraciło prawa miejskie, ale odbywały się w nich (i nadal odbywają) cotygodniowe targi i odpusty. Zdecydowana większość z mazowieckich miast i miasteczek posiada źródłowe, lepiej lub gorzej opracowane monografie, co jest w pierwszej kolejności zasługą powstałego w 1967 r. Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych⁵, oraz jego stacji naukowych: w Łowiczu, Ciechanowie, Ostrołęce, Pułtusku, Siedlcach, Żyrardowie. Wiele obecnych i byłych ośrodków miejskich Mazowsza nie doczekało się jednak monografii, niektóre z opublikowanych rażą niedopracowaniem czy też spojrzeniem przez pryzmat „minionej epoki”. Dotyczy to szczególnie konieczności nowego opracowania okresu po 1918 r., zwłaszcza lat wojny 1919-1920, wojny i okupacji 1939-1945 oraz okresu powojennego. Kilka opracowań dziejów poszczególnych miejscowości nie pretenduje do miana monografii, stanowiąc pokłosie sesji naukowych i popularnonaukowych, np. *Dzieje Wołomina i okolic*⁶. Słabo prezentuje się monografia Mińska Mazowieckiego, w którym opracowanie monograficzne autorstwa Tadeusza Lalika kończy się na wieku XVIII, a dalej następują artykuły⁷. Drugie co do liczebności mieszkańców — po Pruszkowie — podstoleczne miasto — Legionowo, ma monografię opracowaną przez Andrzeja Stawarza, doprowadzoną do 1940 roku⁸. Wiele miast — niegdyś poważnych ośrodków regionalnych, stolic ziem czy powiatów, posiada co najwyżej artykuły i przy czynki, np. Liw, Dobrze, Stanisławów, Okuniew, Kałuszyn, Ceglów, Sulejówek. Brakuje też prac porównawczych i syntetyzujących na temat ośrodków miejskich Mazowsza.

¹ *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, pod red. A. Gieysztorą, H. Samsonowicza, Warszawa 1994.

² I. Gieysztorowa, A. Zahorski, J. Łukasiewicz, *Cztery wieki Mazowsza. Szkice z dziejów 1526-1914*, Warszawa 1968.

³ A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Ciechanów 1984.

⁴ *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956*, zebrał i opracował J. Szczepański, Warszawa-Pułtusk 1997. Także M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1986.

⁵ Por. *Bibliografia Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta 1967-1993*, [w:] *Mazowsze i Podlasie w badaniach historycznych*, Warszawa-Płock 1994, s. 83-122; B. Dymek, *Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych imienia Stanisława Herbsta (1967-1992)*, Warszawa 1993; por. także A. Kociszewski, *Regionalizm mazowiecki*, Ciechanów 1993.

⁶ *Dzieje Wołomina i okolic*, pod red. L. Podhorodeckiego, Warszawa 1984. Conf. rec. A. Kołodziejczyka, „Przegląd historyczny”, 1985 s. 4, s. 868-872.

⁷ *Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971*. Praca zbiorowa pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1976.

⁸ A. Stawarz, *Zarys dziejów Legionowa*, t. 1 (do 1939/1940 r.), Legionowo 1994.

Rozwijający się coraz prężniej po 1989 roku, nie tylko na Mazowszu — ruch społeczno-kulturalny i badania regionalne, coraz większa liczba publikacji poszczególnych towarzystw regionalnych, MOBN, Mazowieckiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystw Naukowych: Ciechanowskiego, Ostrołęckiego czy Siedleckiego, mecenat niepaństwowych i państwowych wyższych uczelni (Pułtusk, Płock, Łowicz, Żyrardów, Akademia Podlaska w Siedlcach) budzą nadzieje na rychłe przezwycięzenie niedostatków historiografii Mazowsza¹.

Jednym z przedsięwzięć mających na celu diagnozę dotychczasowych osiągnięć historiografii ośrodków miejskich Mazowsza są materiały przedstawionej powyżej sesji. Otwiera je wspomniany wstęp H. Samsonowicza, następnie w obszernym artykule Józef Kazimierski przedstawił ośrodki miejskie Zawkrza w XVII-XIX wieku, a Juliusz Łukasiewicz dzieje miasteczek mazowieckich w XIX w. Janusz Szczepański omówił udział mieszczańskich mazowieckich w dobie walk o niepodległość (1795-1920). Kolejne dwa opracowania dotyczą ludności żydowskiej, szczególnie licznej na Mazowszu: Pawła Fijałkowskiego — w XIII-XVIII w. i Eleonory Bergman — w XIX-XX w. Z kolei Anna Maria Stogowska przedstawiła opisy miast mazowieckich Wincentego Hipolita Gawareckiego (1788-1852).

Izabella Galicka — której referat zapoczątkował drugi dzień obrad — dokonała charakterystyki zabytków architektury i budownictwa w miastach mazowieckich, A. Stawarz mówił o kulturze miasteczek Mazowsza jako przedmiocie badań etnograficznych, a Aleksander Kociszewski o życiu kulturalnym w małych miastach regionu od połowy XIX w. po czasy współczesne. Kolejny referat — Tadeusza Swata — dotyczył ośrodków miejskich Mazowsza w latach 1945-1960. Witold Rakowski pokusił się o ocenę kondycji ekonomicznej miast Mazowsza u schyłku XX wieku. Nie rysuje się ona w różnych barwach, choćby ze względu na zachwianie proporcji pomiędzy wzrostem ludności Warszawy i Mazowsza a rosnącymi trudnościami w dostosowaniu się do nowej sytuacji wielu miast (np. Żyrardowa, Radomia). Na koniec Maria Ciechocińska dokonała oceny perspektyw rozwojowych małych miast mazowieckich. I ta prognoza wskazuje raczej na rosnące zagrożenia, niż na możliwość szybkiego rozwoju, zwłaszcza przy kompletnym zaniedbaniu procesów dostosowawczo-modernizacyjnych w rolnictwie, stanowiącym bezpośrednie zaplecze gospodarcze mniejszych miejscowości.

W tej samej kolejności uszeregowano referaty w omawianej publikacji. Dorobek naukowy ich autorów, czołowych badaczy dziejów Mazowsza, profesorów wyższych uczelni, animatorów badań regionalnych, autorów licznych prac naukowych nie budzi żadnych zastrzeżeń i nie wymaga komentarza. Publikacja — mimo podtytułu: *Wybrane zagadnienia rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego* — budzi jednak poważny niedosyt. Przede wszystkim zabrakło syntetycznego referatu dotyczącego dziejów średniowiecza. Czyżby — gdy zabrakło Kazimierza Tymienieckiego (1887-1968), Jakuba Sawickiego (1899-1979), Adama Wolffa (1899-1984), Stanisława Pazyry (1904-1971) i Alek-

¹ Ważnym wydarzeniem było wznowienie (po 10-letniej przerwie) w 1998 r. „Rocznika Mazowieckiego”, jako wspólnego wydawnictwa Mazowieckiego Towarzystwa Naukowego i Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusku. Doniosłą rolę odgrywają także periodyki regionalne: „Zeszyty Historyczne Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”. „Rocznik Mińskomazowiecki” (z. 1-4, 1992-1998), „Szkie Podlaskie” (Siedlce, z. 7, 1999); seria wydawnicza „Kultura Ludowa Mazowsza i Podlasia”, pod red. A. Kołodziejczyka i A. Stawarza, t. 1-4, Warszawa 1996-1999; materiały zainaugurowanej w 1999 r. Wszechnicy Mazowieckiej — Mazowieckiego Towarzystwa Kultury; seria „Ziemia Zawkrzeńska” pod red. Ryszarda Juszkiewicza; seria „Zapiski Ciechanowskie”; seria „Warszawa i Mazowsze. Rozważania nad dziejami”, t. I-III, Warszawa 1997-1999 (wydawcy: Mazowieckie Towarzystwo Naukowe, Archiwum Państwowe m. st. Warszawy).

sandra Gieysztor (1916-1999)— nie było już mediewistów zajmujących się dziejami Mazowsza? Podobnie zabrakło wystąpienia na temat dziejów mazowieckich ośrodków miejskich w XVI-XVIII w. a przecież od 1596 r. nie była to już Polska „B”, tylko region stołeczny, a Warszawa miejscem elekcji od 1573 r. królów Rzeczypospolitej, niebawem siedzibą monarchy i jego dworu.

Do publikacji wkradło się kilka drobnych potknięć, np. autorami *Czterech wieków Mazowsza* są na s. 27 — I. Gieysztorowa, A. Zahorski i J. Łukasiewicz (prawidłowo), a na s. 37 zamiast A. Zahorskiego figuruje H. Samsonowicz. Podobnie na s. 27 A. Gieysztor i H. Samsonowicz występują jako autorzy *Dziejów Mazowsza do 1526 r.*, winni natomiast figurować jako redaktorzy (s. 37), błędnie B. Kumert zamiast Kumor (s. 37). Brakuje też czytelnych map z zaznaczeniem ośrodków, które utraciły prawa miejskie i miast obecnych z podaniem dat przyznania tych praw¹. Powyższe uwagi nie umniejszają rangi wydawnictwa, nie negują też jego poważnych walorów naukowo-poznawczych. Wypada mieć nadzieję, iż działalność MOBN, MTN i towarzystw regionalnych zaowocuje rychło dalszymi monografiami i kolejnymi tomami syntezy dziejów Mazowsza².

Arkadiusz Kołodziejczyk

***Strażacy Podlasia w walce o niepodległość w 1918 roku.
80 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Kotuniu,
pod redakcją Arkadiusza Kołodziejczyka
i Zbigniewa Todorskiego, Siedlce 1999, ss. 184***

Prac naukowych na temat dziejów ochotniczych straży pożarnych jest niewspółmiernie mało w stosunku do roli jaką odegrały w historii Polski. Środowiska akademickie w tej problematyce reprezentują niemal wyłącznie Józef Ryszard Szaflik (m.in. *Dzieje Ochotniczych Straży Pożarnych*, Warszawa 1985) Tadeusz Olejnik (m.in. *Towarzystwa ochotniczych straży ogniowych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1996) oraz Arkadiusz Kołodziejczyk (np. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych, Studia i artykuły*, pod red. A. Kołodziejczyka, Warszawa 1996). Rozwijające się wśród strażaków amatorskie formy utrwalania dziejów i tradycji poszczególnych jednostek straży nie zawsze odpowiadają kryteriom stawianym pracom naukowym i nie są wolne od potknięć i niedostatków warsztatowych. Ciekawą próbą zmiany tego stanu jest recenzowana publikacja, która powstała na bazie materiałów przedstawionych na sesji naukowej w dniu 29 XI 1998 r.

¹ Por. J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998.

² W dniach 19-20 X 2000 odbędzie się przygotowana przez MOBN, Muzeum Niepodległości w Warszawie i Wyższą Szkołę Humanistyczną w Pułtusku sesja naukowa pt. „Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju w latach 1794-1920”. Mazowieckie Towarzystwo Naukowe przygotowuje natomiast serię konferencji naukowych na temat prasy mazowieckiej.